

Aleksandra Vučković

KVAJNOVA DILEMA IZMEĐU EKUMENSKOG I SEKTAŠKOG ODGOVORA

APSTRAKT: Cilj ovog rada je razmatranje Kvajnovе dileme u pogledu toga da li u slučaju subdeterminacije treba obe teorije smatrati istinitim (ekumenski odgovor) ili samo jednu od njih (sektaški odgovor). Ova dilema je značajna zbog toga što usvajanje ekumenskog odgovora predstavlja problem za Kvajnov naturalizam, dok usvajanje sektaške protivreči njegovim empirističkim shvatanjima. Videćemo da se Kvajn dugo kolebao između ovih odgovora, kao i to da nije najjasnije za koji se na kraju opredelio. Izložiću i rešenja koja su ponudili Gibson, Dejvidson, Denova i Severo i nastojaću da pokažem da je Dejvidsonovo rešenje najuspešnije, zbog toga što zahteva najmanje izmene Kvajnovog sistema.

KLJUČNE REČI: subdeterminacija, ekumenski odgovor, sektaški odgovor, naturalizam, empirizam

Tezom o subdeterminaciji se tvrdi da naučne teorije nisu jednoznačno određene empirijskim svedočanstvom. O subdeterminaciji govorimo u onim okolnostima kada trenutno dostupni empirijski podaci ne omogućavaju da jednoj od dve suprotstavljene teorije damo prednost. U takvim slučajevima nismo u stanju da na osnovu svedočanstava odlučimo koja teorija je istinita i/ili bolja, zato što postoji mogućnost konstruisanja alternativnih podjednako uspešnih teorija. To bi ukratko bio sadržaj u literaturi poznate Dijem–Kvajnovе teze-

Subdeterminacija se javlja zbog usvajanja holizma, po kome hipoteze imaju empirijske posledice samo onda kada se posmatraju u kontekstu celokupnog sistema znanja i verovanja o svetu. To znači da kad god unutar sistema uočimo anomaliju (npr. neuspešno predviđanje), nismo sigurni koji deo sistema je odgovoran za njeno javljanje. Moguće je da je problem u hipotezi iz koje smo dedukovali predviđanje, ali je isto tako moguće i da greška leži u pozadinskoj teoriji, načinu na koji se vrše eksperimenti, kao i bilo kom drugom aspektu usvojenog sistema. (Stanford, 2013: internet) Ovako shvaćen holizam je zastupao Pjer Dijem, a na njega se se Kvajn nadovezuje i formuliše tezu o subdeterminaciji.

Dijem uvodi holističku tezu da bi pokazao da je krucijalni eksperiment u nauci nemoguć. Pretpostavimo da imamo dve hipoteze koje na različit način opisuju isto empirijsko svedočanstvo. Cilj krucijalnog eksperimenta je da presudi, tj. da pokaže da je jedna istinita, a druga lažna. Lažnu hipotezu odbacujemo, a istinitu usvajamo i naučna istraživanja nastavljamo u skladu sa njom. (Duhem, 1976: 9–10). Dijem uočava da je ovakav eksperiment nemoguć, zbog toga što on podrazumeva testiranje izolovanih hipoteza. Ako želimo da zaista ispravno presudimo između dve hipoteze, onda nije dovoljno samo njihovo individualno suočavanje, jer interpretaciji podleže samo celovit skup teorijskih pretpostavki. (Duhem, 1976: 21) Zbog toga, poređenje hipoteza postaje poređenje dva teorijska sistema iz kojih suparničke hipoteze slede.

Kvajn u članku „Dve dogme empirizma“ iz 1951. godine usvaja Dijemov holizam, ali uz izvesne modifikacije. Kvajn će zastupati radikalniji oblik holizma i tvrditi da je jedinica empirijskog značenja celokupna nauka. Druga Kvajnova izmena je dopuštanje da se bilo koja teorija, barem u načelu, spasi izmenama unutar sistema. U principu, svaki iskaz možemo učiniti istinitim ukoliko dovoljno izmenimo

sistem, tako da on podržava ono što se datim iskazom tvrdi, baš kao što je (opet u principu) svaki iskaz podložan reviziji. (Zorić, 2014: 201–202) Ukoliko, dakle, uočimo anomaliju, biće najjednostavnije da revidiramo iskaze koji se odnose na iskustvo, ali treba imati na umu i to da bi ponovno procenjivanje bilo kog iskaza vodilo u ponovno procenjivanje svih ostalih iskaza koji su sa njim logički povezani i da su čak i logički zakoni deo holističke celine o kojoj Kvajn govori. (Kvajn, 2007a: 160–161)

U članku „O empirijski ekvivalentnim sistemima sveta“ iz 1975. godine, Kvajn daje opširniju analizu teze o subdeterminaciji. On uočava da je središnji pojam ove teze *opservacija*, koja, s jedne strane treba da pribavlja empirijsko svedočanstvo, a s druge, uključuje osećaje koji su privatni. (Kvajn, 2007c: 167) Dakle, imamo situaciju u kojoj bi nešto krajnje subjektivno trebalo da posluži kao dokaz za objektivno (tj. nauku). Dalje, Kvajn uočava da pri učenju jezika najpre saznajemo opservacione termine, koje savladavamo tako što nam neko pokazuje objekat na koji se oni odnose. On smatra da će se oko značenja opservacionih termina i rečenica slagati svi oni koji vladaju jezikom na kojem su dati termini i rečenice izloženi. (Kvajn, 2007c: 168) Opservacioni termini i rečenice su značajni zbog toga što su teorije subdeterminisane isključivo onim događajima koji mogu biti predmet opservacije.

Kako bi razjasnio ulogu opservacionih iskaza, Kvajn uvodi distinkciju između *opservacionih* i *postojanih* rečenica. Opservacione rečenice (u daljem tekstu *OR*) su one koje izražavaju zapažanja o konkretnom trenutno prisutnom spoljašnjem dešavanju. Zbog toga se izriču uvek u prisustvu entiteta ili događaja na koji se odnose. Postojane rečenice su naučne rečenice, za koje se pretpostavlja da su istinite ili lažne, nezavisno od konteksta u kojem se javljaju. Kvajn govori o skupu *fiksiranih opservacionih rečenica* (u daljem tekstu *FOR*), koji je sačinjen od beskonačno mnogo opservacionih rečenica, od kojih će svaka biti istinita onda kada se (u spoljašnjem svetu) bude dešavalo ono što se njome tvrdi. Ovaj skup, dakle, ne obuhvata samo sve *OR* koje trenutno možemo izgovoriti, već sve moguće *OR*, podstaknute svim različitim mogućim objektima ili događajima.

Kvajnova ideja je da se od *OR* uspinjemo ka *FOR*, što predstavlja značajan korak približavanja ka teorijskom znanju, za koje je, pored matematike i logike, potreban i skup znanja o fizičkom svetu, koji je izražen putem *FOR*. (Kvajn, 2007c: 169–170) Međutim, teorije, zbog toga što se bave fenomenima na opštem, a ne pojedinačnom nivou, obično ne impliciraju direktno *FOR*, nego *opservacione kondicionalne* (u daljem tekstu *OK*). Jedan tipičan *OK* je sačinjen iz *andecedensa* koji predstavlja konjunkciju *FOR* i *konsekvensa* koji je jedna pojedinačna *FOR*. Konjunkcijom iz *andecedensa* su izraženi početni uslovi potrebni za pojavu empirijskog fenomena koji je izložen u *konsekvensu*. *Formulacija teorije* (u daljem tekstu *FT*) je konjunktivna rečenica kojom su izraženi aksiomi teorije, i strogo gledano, ona će (a ne „teorija“, jer je to previše nejasan pojam) implicirati različite *OK*. (Kvajn, 2007c: 170–171) Pokušaću da formalno prikažem Kvajnovu shvatanje odnosa teorije i empirijskog svedočanstva, kako bi ove relacije bile jasnije.

OK su oblika: „Ako p , q i r , onda x .“, pri čemu p , q i r su *FOR*, kojima su izrženi početni uslovi, a x je *FOR*, kojom je izražena očekivana empirijska posledica.

$$FT \rightarrow (OK_1 \wedge OK_2 \wedge \dots \wedge OK_n)$$

$$FT \rightarrow (,Ako p, q i r, onda x.“ \wedge „Ako t, u i v, onda y.“ \wedge \dots \wedge „Ako m_1, m_2 i m_3, onda n.“)$$

Svaka *FT* je definisana u svom specifičnom jeziku, u kojem su pojmovi koji figuriraju unutar nje jasno određeni. Međutim, problem nastaje kada *FT* treba da prevedemo na drugi jezik, jer tada nije jasno da li bi naša *FT* trebalo da implicira drugu *FT* ili *OR*. (Kvajn, 2007c: 172). „Druga *FT*“ o kojoj je ovde

reč predstavlja istu teoriju, ali izloženu na drugom jeziku i zbog toga smatramo da se radi o različitoj formulaciji. Kvajn smatra da ćemo dve različite *FT* smatrati *empirijski ekvivalentnim*, ukoliko izražavaju iste *OK*, zbog toga što su putem *OK*, kao što smo videli, izložena empirijska svedočanstva. To što su dve *FT* empirijske ekvivalentne, ne znači da su i *logički* ekvivalentne, jer se ne mora obema govoriti o *istim* entitetima u *istim* relacijama. (Kvajn, 2007c: 173). Dakle, možemo reći da su dve *FT* empirijski ekvivalentne, ako govore o istom empirijskom svedočanstvu (tj. istim početnim uslovima i posledicama), a logički ekvivalentne ako govore i o istim neopažljivim entitetima. Zbog toga što, kao što je rečeno, *FT* i *FT'* mogu implicirati iste *OK*, ali da skup aksioma *FT* bude različit od skupa aksioma *FT'*, moguće je da dve različite *FT* budu empirijski ekvivalentne, a logički inkompatibilne. U nekim slučajevima je moguće da uspostavimo i logičku jednakost između empirijski ekvivalentnih *FT*. To su slučajevi u kojima se može uspešno izvršiti *parafraziranje predikata*, što je proces prevođenja kojim bi trebalo da pokažemo da se entiteti i relacije unutar *FT* mogu predstaviti entitetima i relacijama iz *FT'*. (Kvajn, 2007c: 174) Slučajevi u kojima to nije moguće su slučajevi subdeterminacije. (Kvajn, 2007c: 177)

Opravdano je zapitati se da li su u slučaju subdeterminacije obe teorije istinite ili samo jedna od njih. S jedne strane, možemo zastupati *ekumenizam* i tvrditi da su obe istinite, budući da su podjednako uspešne u praksi. S druge strane možemo smatrati da samo jedna može biti istinita, što se naziva *sektaškim* odgovorom. Rodžer Gibson, jedan od najuticajnijih Kvajnovih interpretatora je naturalistički orijentisan i zalaže se za prihvatanje sektaškog odgovora. Cilj ovog rada će biti odbrana drugačijeg pristupa Kvajnovoj filozofiji, pomoću kojeg se može prihvatiti ekumenizam, zasnovan na Dejvidsonovom rešenju. Nastojaću da odbranim dve teze:

1. da je usvajanje ekumenskog odgovora podjednako opravdano kao i usvajanje sektaškog.
2. da usvajanje ekumenskog odgovora predstavlja *bolje* rešenje u okviru Kvajnovog celokupnog sistema.

Prvu tezu ću braniti ukazivanjem na to da je ekumenizam kompatibilan sa Kvajnovom filozofijom, barem u onoj meri u kojoj je to i sektaška pozicija. Drugu tezu ću braniti tako što ću pokazati da usvajanje sektaškog odgovora vodi u drastičnije izmene Kvajnovog sistema, nego što je to slučaj sa ekumenizmom.

1. Formulacija problema

Knjiga *Theories and Things* iz 1981. predstavlja značajnu prekretnicu u Kvajnovom tumačenju subdeterminacije, jer se prvi put postavlja pitanje o istinitosti empirijski ekvivalentnih, a međusobno suprotstavljenih teorija. Kvajn ovde zastupa i sektaški i ekumenski odgovor, pri čemu je osnovni razlog za to njegovo prihvatanje različitih i međusobno suprotstavljenih stanovišta. Naime, Kvajn zastupa realizam, naturalizam i fizikalizam i potpuno oprečna stanovišta – antirealizam, empirizam i instrumentalizam. Kvajnova dilema je značajna zbog toga što će svako od opredeljenja (bilo za ekumenski, bilo za sektaški odgovor) biti u suprotnosti sa nekim delom Kvajnovog sistema. Pre nego što izložim samu dilemu, ukratko ću predstaviti stanovišta koja je Kvajn zastupao.

Realizam je filozofsko stanovište, za koje je karakteristično tvrđenje da svet postoji nezavisno od ljudskog mišljenja i opažanja. Realisti će smatrati da je cilj nauke da pruži istinit opis sveta. (Okasha, 2004: 66–67) Ovo stanovište je u bliskoj vezi sa *naturalizmom*, kojim se tvrdi da je naučna teorija ta koja nam govori šta je istinito. Pošto nema prve filozofije koja bi adekvatnije od nauke mogla da utvrdi šta je istina, mi

svoje poverenje poklanjamo nauci. (Gibson, 1988: 114) Nije teško uvideti povezanost ova dva stanovišta. Ako smo realisti, onda (barem prećutno) prihvatamo i naturalističko vezivanje za nauku, jer, u suprotnom, ne bismo *baš* od nauke zahtevali da pruži istinit opis sveta. *Fizikalizam* je stanovište prema kojem je sve što postoji isključivo fizičke prirode. Ovo je jedna metafizička teza, na koju će se mnogi naturalisti pozivati¹. (Stoljar, 2015: internet) Kvajn se sam izjašnjavao kao naučni realista (Bonk, 2008: 26) i videćemo da će njegove naturalističke i fizikalističke pretenzije biti zastupljene u njegovom shvatanju ontologije.

Pojam *antirealizma* obuhvata širok opseg stanovišta, za koja je, pre svega, zajedničko neslaganje sa realizmom. Najpoznatiji oblik antirealizma je *empirizam*, kojim se tvrdi da svo saznanje sledi iz iskustva i da možemo imati znanje samo o onim entitetima koje imamo u iskustvu. Zastupnici ovog stanovišta često tvrde da neopažljivi entiteti nisu predmet saznanja. Zbog toga će empiristi kao jedini kriterijum procene istinitosti teorija prihvatati njihovo slaganje sa iskustvom. Mnogi empiristi će usvojiti *instrumentalističko* shvatanje nauke, prema kojem su naučne teorije samo sredstva za predviđanje i sistematizovanje empirijskih fenomena. Instrumentalisti će, tradicionalno, tvrditi da rečenice koje sadrže neopažljive entitete ne mogu biti ni istinite ni lažne, zbog toga što entiteti o kojima se u njima govori ne podležu iskustvenoj proveri. (Chakravartty, 2014: internet) Prema ovom stanovištu nijedna teorija ne bi mogla da bude ni istinita ni lažna, zbog toga što svaka od njih uključuje i govor o neopažljivim entitetima. Kvajn neće zastupati ovaj najradikalniji instrumentalizam, ali će često uvažavati empiristički kriterijum za istinitost teorija, prema kojem će se teorija smatrati istinitom, ukoliko uspešno objašnjava i predviđa empirijske fenomene. Kvajnovu priklanjanje antirealizmu, empirizmu i donekle instrumentalizmu može se uočiti u sledećem odeljku:

„Celokupnost naših takozvanih znanja ili verovanja, počev od najprostijih geografskih i istorijskih činjenica, do najdubljih zakona fizike, pa čak i čiste matematike i logike, predstavlja ljudsku tvorevinu, koja se samo po svojim obodima dodiruje sa iskustvom. Ili, da promenimo sliku, celokupna nauka liči na neko polje čije granične uskove sačinjava iskustvo.“ (Kvajn, 2007a: 160)

Kvajnove antirealističke i instrumentalističke intuicije još jednom dolaze do izražaja u „Naturalističkoj epistemologiji“, gde epistemologiju posmatra kao sadržanu u prirodnoj nauci, a prirodnu nauku kao našu konstrukciju na osnovu čulnih nadražaja. (Kvajn, 2007b: 199) Ovim je izraženo udaljavanje od realističkih shvatanja, jer naše konstrukcije ne moraju da pružaju istinit opis sveta, već je dovoljno da nam omogućavaju snalaženje u svetu.

Usvajanje ekumenskog odgovora ima koren u Kvajnovom empirizmu i antirealizmu. U skladu sa empirističkim kriterijumima, jedini uslov koji mora da bude zadovoljen da bi se teorija smatrala istinitom je njeno slaganje sa empirijskim svedočanstvom. (Genova, 1988: 287). Ako prihvatimo Kvajnovu antirealističko shvatanje prirodne nauke, ne postoji ništa problematično u tome da dve različite konstrukcije smatramo istinitim, čak i ako se one međusobno isključuju. Ekumenska pozicija se može predstaviti na sledeći način:

1. Postoji teorija T koja fenomen A objašnjava uvođenjem neopažljivog entiteta X .
2. Postoji teorija T' koja fenomen A objašnjava uvođenjem neopažljivog entiteta Y .
3. X je nespojivo sa Y . (Ako postoji X , onda ne može postojati Y i obrnuto.)
4. Istinita je ona teorija čija objašnjenja A se slažu sa našim iskustvom A .
5. Ako se T slaže sa našim iskustvom A i ako X uspešno objašnjava A , T je istinita.

¹ Ipak, treba naglasiti da se neće *svaki* naturalista obavezati na fizikalizam, niti na bilo koju drugu metafizičku tvrdnju. Dok je fizikalizam isključivo metafizička tvrdnja, naturalizam može biti lišen metafizičkih pretpostavki. To će biti detaljnije razjašnjeno pri izlaganju distinkcije između ontološkog i metodološkog naturalizma.

6. Ako se T' slaže sa našim iskustvom A i ako Y uspešno objašnjava A , T' je istinita.
7. T se slaže sa našim iskustvom A i X uspešno objašnjava A .
8. T' se slaže sa našim iskustvom A i Y uspešno objašnjava A .
9. T je istinita.
10. T' je istinita.

Koracima 1, 2, 3, 7 i 8 su izražene pretpostavke slučaja subdeterminacije, 5 i 6 slede iz 4, kojim je izloženo empirističko shvatanje istine. Ovaj argument pokazuje zbog čega empirista mora da usvoji ekumenizam.

S druge strane, prema naturalističkom stanovištu, pojmovi kao što su „istina“ i „činjenice“ imaju smisla isključivo u kontekstu naučne teorije. (Genova, 1988: 287) Treba uočiti da je jedini način na osnovu kojeg teoriju možemo proceniti kao istinitu je pozivanje na njeno slaganje sa empirijskim svedočanstvom. Da bismo mogli da ustanovimo koliko se teorija zaista slaže sa empirijskim svedočanstvom, potrebno je da postoji ustanovljen sistem obrade empirijskih podataka. Međutim, kriterijumi za prikupljanje, obradu i procenu relevantnosti empirijskih podataka mogu da postoje *isključivo* u okviru neke (makar i najopštije) pretpostavljene naučne teorije. (Severo, 2008: 157) Način na koji vršimo i upoređujemo merenja, posmatranja i procene je određen naučnom teorijom. Privlačnost naturalizma leži upravo u odsustvu zadovoljavajuće metafizike, usled čega moramo zauzeti poziciju neke „istorijski“ prihvaćene naučne teorije, koja u datom vremenu određuje šta ćemo smatrati da postoji i šta su činjenice. (Gibson, 1988: 114–115). Naturalistička pozicija, dakle, podrazumeva sektaški odgovor, jer, ako pojam „istine“ figurira isključivo u okviru pojedinačne teorije, onda se iz te pozicije nijedna suparnička teorija ne može smatrati istinitom. Doduše, verovatno ćemo zbog subdeterminacije imati dilemu za koju od teorija se *u datom trenutku* treba opredeliti, ali ćemo, kao naturalisti, zastupati da jedna od njih *u načelu* mora biti lažna. Sektaški odgovor se može izložiti na sledeći način:

1. Postoji teorija T koja fenomen A objašnjava uvođenjem neopažljivog entiteta X .
2. Postoji teorija T' koja fenomen A objašnjava uvođenjem neopažljivog entiteta Y .
3. X je nespojivo sa Y . (Ako postoji X , onda ne može postojati Y i obrnuto.)
4. Istinito je ono što prihvaćena naučna teorija tvrdi da je slučaj, jer nema prve filozofije.
5. Ako je T prihvaćena, onda je istinita, tj. postoji X i ne postoji Y . (sledi iz 1, 3 i 4)
6. Ako Y ne postoji, T' je lažna. (sledi iz 2)
7. Ako je T istinita, onda je T' lažna. (sledi iz 5 i 6)
8. T je prihvaćena. (pretpostavka)
9. T je istinita. (sledi iz 5 i 8)
10. T' je lažna. (sledi iz 7 i 9)

Korakom 4 je izražen naturalistički kriterijum istine i iz priloženog se može videti zbog čega nas on obavezuje na sektaški odgovor. Ovaj argument, svakako, podrazumeva koherentnost i smislenost teorija, odnosno da T neće ostavljati mogućnost za postojanje Y , jer bi to negiralo X i samim tim činilo T lažnom.

Već je rečeno da se u svom filozofskom opusu Kvajn izjašnjavao, s jedne strane, kao empirista i antirealista, a s druge, kao naturalista i fizikalista. Međutim, rasprava o istinitosti teorija u slučaju subdeterminacije iznosi na videlo protivrečnosti u Kvajnovom sistemu, jer opredeljenje za ekumenski odgovor podrazumeva odbacivanje naturalizma i fizikalizma, dok usvajanje sektaške pozicije vodi odbacivanju empirizma i antirealizma. Međutim, u vreme kad je pisao *Theories and Things*, ova protivrečnost

nije bila izražena i zbog toga se zalagao i za ekumenski i za sektaški odgovor. Ovakav propust i nije toliko začuđujuć, s obzirom na to da će tek ovo delo pokrenuti raspravu, koja će protivrečnosti izneti na videlo.

Dakle, u *Theories and Things* Kvajn najpre, u skladu sa naturalističkim pretenzijama, tvrdi da može doći do mešanja istinitosti sa pukom potkrepljenošću različitih teorija. On to izražava na sledeći način:

„Zabuna je pretpostaviti da možemo da ostanemo rezervisani i da smatramo da su sve alternativne ontologije istinite i svi (njima) predviđeni svetovi stvarni. To je mešanje istinitosti (teorije) sa njenom potkrepljenošću svedočanstvom². Istina je imanentna i ne postoji viša (istina od nje). Moramo govoriti unutar (jedne) teorije, a nezavisno od bilo koje (njoj) alternativne teorije.“ (Quine, 1982: 21–22)

Ovde se pod ontologijama podrazumevaju tvrđenja o tome šta postoji u okviru posebnih teorija. Kada u okviru teorije uvedemo neki entitet, time se ujedno obavezujemo na njegovo postojanje, jer bi u suprotnom njegovo uvođenje bilo besmisleno. Ako su *X* i *Y* različiti entiteti, onda je i svet u kojem postoji *X* različit od sveta u kojem umesto *X* postoji *Y*. Pošto bi pretpostavka da su *oba* sveta stvarna bila čisto metafizičke prirode (jer nemamo uvid u to), Kvajn je ovde odbacuje i tvrdi da je istina imanentna u odnosu na naučnu teoriju. Zbog toga se ovaj odeljak nameće kao vrlo jasno opredeljenje za naturalizam i sektaški odgovor.

S druge strane, u narednom poglavlju, kod Kvajna preovladavaju empirističke intuicije i on nedvosmisleno izražava ekumenski odgovor. To navodi u sledećem odeljku:

„Ipak pretpostavimo da su dve formulacije zaista empirijski ekvivalentne, iako ne znamo da jesu i još pretpostavimo da su sve implicirane postojane rečenice³ zaista istinite, iako, opet, ne znamo da jesu. Sigurno se ništa više ne može zahtevati (kao uslov) za istinitost bilo koje od formulacija. Da li su obe istinite? Kažem da jesu.“ (Quine, 1982: 29)

Ovde je važno naglasiti da se, uprkos terminu „formulacije“, ovde radi o dve različite teorije, jer ne postoji ništa protivrečno u tome da dve različite formulacije jedne *iste* teorije budu obe istinite. Zbog toga se ovaj odeljak tumači kao priklanjanje empirijskom kriterijumu istine i ekumenskom odgovoru.

1a. Gibsonov prigovor

Tenziju između stavova iznetih u ova dva citirana odeljka iz *Theories and Things* prvi uočava Rodžer Gibson u esejima „Quine’s Dilemma“ i „Translations, Physics and Facts of the Matter“ iz 1986. godine. Kasnije u *Enlightened Empiricism* i „More on Quine’s Dilemma“ još jednom daje osvrt na problem i Kvajnovu rešenje. Gibson govori o dva argumenta koja Kvajn navodi (jedan u prilog sektaškoj, a drugi u prilog ekumenskoj poziciji) i ukazuje da se oni uzajamno isključuju. To su Semantički argument i Argument trivijalnog sredstva.

Semantički argument počiva na distinkciji između ontologije i epistemologije.

Ontologija je teorija o tome šta postoji i ontološka pitanja se odnose na istinu. (Gibson, 1988: 114) Kada se pitamo šta postoji, naša pitanja su uglavnom objektivnog karaktera, tj. ne zanima nas naše viđenje nekog entiteta, nego to da li on postoji nezavisno od nas. Ako postoji nezavisno od nas, onda možemo reći da *zaista* postoji, odnosno da je istina da postoji. Zbog toga se ontološka pitanja svode na pitanja o istinitosti.

Epistemologija je teorija o metodu i svedočanstvu i daje odgovore na pitanje *kako znamo* da nešto postoji. (Gibson, 1986: 28) Ontologija povezuje prošle i sadašnje čulne nadražaje sa budućim, tako što

2 Kvajn ovde koristi izraz *evidential support*.

3 Kvajn na ovom mestu koristi izraz *observation categoricals*. Sledeći Gibsonovu interpretaciju ovog izraza, to su rečenice oblika „Gde ima dima, ima i vatre:“, tj. postojane rečenice, koje su sačinjene od opservacionih rečenica (Gibson, 1988: 119). Zato mislim da se Kvajnov izraz adekvatno može zameniti prevodom „postojane rečenice“, umesto uvođenja novih termina.

govori o postojanju objekata. (Gibson, 1988: 114) Povezivanje prošlih, sadašnjih i budućih iskustava je neophodno za svaku ontologiju, jer da bi objekat, za koji se datom ontologijom tvrdi da postoji, zaista postojao, on mora da istrajava tokom vremena. U suprotnom, više se ne bi radilo o stvarno postojećem objektu, već o prolaznom, možda čak i subjektivnom stimulusu, koji više ne bi bio predmet ontologije, već epistemologije. Objekti o kojima se u datom kontekstu govori su zapravo neopažljivi entiteti na koje se teorija poziva da bi objasnila empirijske fenomene.

Zbog toga što suprotstavljene teorije podrazumevaju postojanje različitih entiteta, subdeterminacija teorija je zapravo subdeterminacija ontologija. Različite ontologije u načelu mogu da podjednako uspešno povežu prošla, sadašnja i buduća iskustva. Međutim, ako polazimo od jedne teorije, onda se obavezujemo i na njenu ontologiju i odbacujemo one ontologije koje nisu u skladu sa našom. U tom slučaju možemo reći samo to da su sve te različite ontološke pozicije podjednako *opravdane*, ali ne i podjednako *istinite*, jer ne polazimo od iste teorije. Pojam istine je imanentan u odnosu na prihvaćenu teoriju (ontologiju) i u današnje vreme ta teorija je fizika. (Gibson, 1988: 114–115) Otuda sledi da su naturalizam i fizikalizam za Kvajna izvor ontoloških obaveza, jer se njima nešto tvrdi o onome što jeste (šta su činjenice, šta zaista postoji), a empirizam epistemologija, budući da traga za svedočanstvom za to što jeste. (Gibson, 1986: 28) Iz priloženog vidimo da je Semantički argument izložen u prvom citiranom odeljku i da, kao takav, ide u prilog naturalizmu i usvajanju sektaškog odgovora.

Drugi citirani paragraf iz *Theories and Things* izražava ekumenski odgovor, potkrepljen *Argumentom trivijalnog sredstva* kojim se tvrdi da se dve teorije koje impliciraju iste postojane rečenice, mogu obe smatrati istinitim opisima sveta. (Gibson, 1986: 27) Kvajn ovaj argument u odeljku „Empirical Content“ formuliše na sledeći način:

„Da bi dve teorijske formulacije koje zamišljamo bile inkompatibilne, one moraju da bar jednu rečenicu interpretiraju suprotno. Pošto su (formulacije), uprkos tome, empirijski ekvivalentne, onda ta rečenica mora da sadrži termine koji se ne odnose na entitete koje iskustveno opažamo. Onda možemo da odaberemo jedan od tih termina, koji ćemo modifikovati tako da dobijemo dve nezavisne reči, od kojih ćemo jednu reč pripisati jednoj teorijskoj formulaciji a drugu drugoj.⁴ Ovo možemo postići drugačijim zapisivanjem reči u jednoj od formulacija.

Uvođenjem ovog trivijalnog sredstva, možemo da rešimo sve konflikte između dve teorijske formulacije. Nakon toga, obe (formulacije) se mogu posmatrati kao istiniti opisi jednog istog sveta, (ali) putem različitih termina. Rizik od relativizacije istine se time otklanja“. (Quine, 1982: 29–30)

Ovde treba naglasiti da shvatanje teorije kao „trivijalnog sredstva“ za opis podrazumeva da dve suprotstavljene teorije postaju logički *kompatibilne*, a ne *ekvivalentne*. Ne možemo tvrditi da su logički ekvivalentne, jer bi to značilo da je došlo do parafraziranja predikata, što bi dalje podrazumevalo da subdeterminacije nije ni bilo. (Gibson, 1988: 120–121) Logička kompatibilnost je nužan uslov za ekumensku poziciju, s obzirom na to da dve logički protivrečne teze principijelno ne mogu istovremeno da budu istinite. Zbog toga Kvajn ovde izlaže nešto slabiju tezu o subdeterminaciji, koja ne uključuje logičku inkompatibilnost i samo naglašava to da dve teorije moraju barem jednu opservacionu tvrdnju da objašnjavaju drugačije. (Severo, 2008: 157).

Međutim, može se uočiti da se Argumentom trivijalnog sredstva tvrdi mnogo više – Kvajn ne

4 Malo je nejasno formulisana ova rečenica, ali čini mi se da Kvajn predlaže da uzmemo pojam iz jedne teorije i da od njega stvorimo srodan pojam, koji ćemo koristiti u drugoj teoriji. Teško je pronaći adekvatan primer u srpskom jeziku, budući da bi svaka promena u pisanju reči uticala i na njen izgovor, ali, kako bismo oslikali poentu, možemo pretpostaviti da u jednoj teoriji koristimo pojam „struna“, koji modifikujemo, tako da za potrebe suparničke teoriji dobijemo pojam „struunna“. Na taj način se naglašava srodnost tih pojmova, a pošto su drugačije zapisani, uvek ćemo znati u okviru koje teorije govorimo.

govori samo o tome da su teorije logički kompatibilne, već i da se obe mogu smatrati istinitim. (Gibson, 1988: 121). Zbog toga Gibson uočava da je ovaj argument u suprotnosti sa zaključkom Semantičkog argumenta i naglašava da Kvajn mora da se opredeli. Međutim, to za Kvajna nije nimalo lak zadatak. Odbacivanje Argumenta trivijalnog sredstva predstavlja pretnju za Kvajnov empirizam, jer empirista od teorije neće zahtevati ništa više od njenog slaganja sa iskustvom. S druge strane, odbacivanje Semantičkog argumenta će ugroziti položaj fizike, jer se u tom slučaju fizička tvrđenja više neće smatrati tvrđenjima o činjenicama (s obzirom na to da se dopušta da i tvrđenja alternativnih teorija budu isto tako istinita). (Gibson, 1988: 115)

1b. Kvajново prvo rešenje

Iste 1986. godine, Kvajn sastavlja „Reply to Roger F. Gibson, Jr“ i priznaje protivrečnost koju Gibson uočava. Dalje, on se opredeljuje za sektaški odgovor zbog toga što ekumenizam povlači tri problema, od kojih se dva mogu razrešiti, ali treći ne može. (Gibson, 1991: 61)

Prvi problem za ekumensku poziciju i njegovo rešenje su već izneti u prethodnom odeljku i odnose se na logičku inkompatibilnost teorija. Naime, ako su T i T' logički inkompatibilne, onda ne mogu obe da budu istinite. Kvajn rešava problem tako što suprotstavljene termine iz T i T' shvata kao izrazite homonime i na taj način teorije, sada shvaćene kao trivijalna sredstva za opis jednog istog sveta, postaju logički kompatibilne. On još dodaje i da, ukoliko T i T' podrazumevaju različite ontologije, možemo da uvedemo dva različita seta promenljivih (jedan set za jednu teoriju, drugi za drugu), kako ne bi došlo do njihovog mešanja. (Gibson, 1991: 61)

Druga teškoća je takođe pomenuta i ona se odnosi na problem kojim se bavi Semantički argument. Naime, pošto nema prve filozofije, kako je moguće da dve različite teorije smatramo istinitim, s obzirom na to da je istina imanentna u odnosu na teoriju? Kvajn ovo rešava uvođenjem jedinstvene *tandemske* teorije. Pošto smo prvi problem otklonili tako što smo putem trivijalnog sredstva učinili T i T' logički kompatibilnim, sada ih možemo posmatrati kao dva različita *dela* jedne veće zajedničke teorije. Ta zajednička teorija će imati jedinstvenu logiku, koju će T i T' deliti i kao takve će obe biti istinite. Istina će i dalje ostati naturalistički shvaćena, tj. imanentna, ali ne u odnosu na T i T' , već u odnosu na veću tandemsku teoriju koja ih obuhvata obe. (Gibson, 1988: 122). Kvajn T i T' , u kontekstu tandemske teorije, poredi sa *ušnim školjkama*, koje su u izvesnoj meri nezavisne, ali podležu istoj logici. (Gibson, 1991: 62)

Ipak, preostaje treći problem koji se, prema Kvajnovom mišljenju, ne može zadovoljavajuće rešiti. Ako tandemska teorija obuhvata T i T' , onda ona obuhvata i njihove terminologije koje su međusobno nesvodljive, jer u T postoje termini koji su potpuno strani i nejasni iz pozicije T' . (Gibson, 1991: 61) Međutim, jezik koji bi obuhvatao nespojive termine bi bio nezgrapan i nejasan, a rečenice koje sadrže problematične termine ne bi govorile ništa o činjenicama. (Gibson, 1991: 62) Ovaj slučaj se može uporediti sa hipotetičkom situacijom u kojoj naučnom jeziku pridodajemo religijske i metafizičke termine, kao što su „suština“, „milost“ ili „Nirvana“. Jedini razlog zbog kojeg bismo takve reči mogli da tolerišemo u okviru naučnog jezika je taj što ne protivreče iskustvu. Ipak, jezik koji bi obuhvatao i naučne i religijske termine bi bio nedovoljno ekonomičan po naučnim, a besmislen po empirijskim standardima. (Gibson, 1988: 123). Zbog toga, Kvajn se opredeljuje za sektašku poziciju i tvrdi da „naš sistem je istinit prema našim uvidima⁵ i suparnički čak ni nema smisla u okviru naše terminologije.“ (Gibson, 1991: 62)

5 Kvajn ovde koristi izraz *by our lights*.

Ipak, ovo ne znači da Kvajn suparničku teoriju u potpunosti lišava smisla i empirijskog značaja. Iako će iz pozicije T , termini iz T' biti besmisleni, to ne znači da je usvajanje T' empirijski neopravdano. Obe teorije će biti empirijski podjednako *opravdane* (jer su u tom pogledu ekvivalentne), ali ne i *istinite*, jer će svakom teorijom pojedinačno biti određeno šta je istinito. (Gibson, 1991: 62) Zbog toga će T' iz pozicije T uvek biti lažno i obrnuto.

1c. Ćenovino rešenje i kritike

Nakon Kvajnovog odgovora Gibsonu debata se nastavila i 1988. godine A. C. Ćenova objavljuje članak „Quine’s Dilemma on Undetermination“ u kojem tvrdi da bi ekumenska pozicija bila bolje rešenje. Razlog za to su tri problema koja nastaju prihvatanjem sektaške pozicije, od kojih se prva dva odnose na neopravdano odbacivanje jedne od teorija, a treći na distinkciju između dve vrste razloga – onih koji čine teoriju opravdanom i onih koji je čine istinitom.

Prvi problem je taj što usvajanje sektaškog odgovora podrazumeva odbacivanje (alternativne) teorije koja se slaže sa celokupnim empirijskim svedoĉanstvom i daje uspešna predviđanja *samo* zbog toga što se ne slaže sa trenutno prihvaćenom teorijom. Prema Ćenovi, to nije dovoljan razlog da se alternativna teorija proglasi lažnom. (Genova, 1988: 288). Prihvatanje empirističke pozicije, kojoj je Ćenova oĉigledno naklonjen, podrazumeva usvajanje jedinstvenog kriterijuma za procenu teorija, a to je uspešnost predviđanja i slaganje sa iskustvom. Za empiristu je, dakle, neopravdano i neprihvatljivo bilo kakvo dodatno „filtriranje“ teorija. Treba naglasiti da ovo nije Ćenovin argument za usvajanje ekumenske pozicije, jer još uvek nije pokazano na koji naĉin moŹemo da obema teorijama pripišemo istinitost. Ovde se tvrdi samo to da ukoliko usvojimo sektašku poziciju, onda neopravdano pripisujemo laŹnost jednoj od njih.

Drugi problem je taj što ne moŹemo da za jednu teoriju kaŹemo da je „istinita“, a za drugu da je „laŹna“ kada se svi iskustveni podaci *podjednako* slaŹu i sa onim što karakterišemo kao „istinito“ i sa onim za šta tvrdimo da je „laŹno“. (Genova, 1988: 291) Za empirizam je ovo neprihvatljivo, jer podrazumeva kriterijum koji prevazilazi iskustvo.

Treći problem proizilazi iz Kvajnovog shvatanja svedoĉanstva. Videli smo da je Kvajn u svom rešenju napravio distinkciju između ontologije i epistemologije, pri čemu naturalizam predstavlja ontološko stanovište, a empirizam epistemološko. Međutim, Ćenova uoĉava da je ova distinkcija samo prividna i da je Kvajново shvatanje epistemologije takođe naturalističko, a ne empirističko kao što tvrdi. Naime, kada Kvajn u *Theories and Things* govori o empirijskom svedoĉanstvu, on pod time ne podrazumeva standardan pojam iskustva, već njegove „naturalističke surogate“, kao što su „ĉulni nadraŹaji“ i „površinske iritacije“. Ćenova se dalje poziva na Kolina MekGina i njegovo shvatanje tradicionalnog pojma iskustva, prema kojem da bi nešto bilo iskustvo, mora da zadovolji sledeća dva kriterijuma:

1. Mora da bude „dato“, tj. neposredno dostupno našem saznanju.
2. Mora da bude dovoljna osnova za opravdana verovanja. (Ako opaŹamo ili nam se ĉini da opaŹamo p , onda imamo razloga da verujemo p .)

Ćenova smatra da Kvajnovi naturalistički surogati ne zadovoljavaju nijedan od ova dva kriterijuma i da, stoga, ne mogu da obavljaju funkciju empirijskog svedoĉanstva, tj. da opravdavaju verovanje. Samim tim, propada i Kvajnova distinkcija između razloga koji opravdavaju verovanje i onih koji nam omogućuju da verovanju pripišemo istinitost. (Genova, 1988: 292). Empirijsko svedoĉanstvo i opravdanje

izostaju zbog toga što pojmovi kao što su „čulni nadražaji“ nisu pravi iskustveni pojmovi, jer mi nigde u iskustvu ne opažamo klasu čulnih nadražaja, već samo pojedinačne senzacije. Pojmovi koje Kvajn koristi su, dakle, samo naučne generalizacije, koje ne mogu da posluže kao empirijsko svedočanstvo. Ako je Đenovina interpretacija ispravna, onda se Kvajn u poslednjem rešenju odriče empirizma ne samo u pogledu ontologije, nego i epistemologije.

Ostaje nam još da vidimo kako Đenova rešava problem i opravdava ekumenski odgovor. On, baš kao i Kvajn, obe teorije smatra homonimnim, ali, za razliku od Kvajna, ne tvrdi da su to samo različiti opisi jednog istog sveta. Dalje, pozivajući se na Dejvidsonovo shvatanje jezika u „The Inscrutability of Reference“, Đenova tvrdi da je jezik nosilac istinitosti i da je pogrešno pretpostaviti da obe teorije pripadaju istom jeziku. (Genova, 1988: 290) Zbog toga, on, za razliku od Kvajna, ni ne pokušava da konstruiše tandemsku teoriju i zajednički jezik, nego obe teorije shvata kao nezavisne. Svaka od njih je istinita u okviru *svoje* pozadinske teorije, tj. jezika i taj jezik se ne odnosi na konkurentske teorije. (Genova, 1988: 290) Jezik kojem *T* pripada čini *T* istinitom, baš kao što i jezik kojem *T'* pripada čini *T'* istinitom. Ovakvo rešenje ne protivreči Kvajnovom tvrđenju da nema „prve filozofije“ i da je istina imanentna, ali je sada imanentna u odnosu na jezik, a ne teoriju. Zbog toga se više ne obavezujemo na naturalizam.

Na ovaj način, Đenova izbegava Kvajnov problem nezgrapnog jezika i uspeva da opravda ekumensku poziciju. Ipak ostaje pitanje da li se, s pragmatičke strane, ovim rešenjem postiže više nego Kvajnovom tandemskom teorijom i zajedničkim jezikom. Ako se mešoviti jezik tandemske teorije Kvajnu činio kao nepremostiv problem, vrlo je moguće da bi to zamerio i Đenovinom rešenju. Upitno je da li je za naučnu zajednicu *zaista* praktično da usvoji više međusobno inkompatibilnih jezika. Prihvatanjem Đevinog rešenja određene konfuzije bi se svakako izbegle, budući da bismo znali koji termini pripadaju kom jeziku (pozadinskoj teoriji), ali ostaje mogućnost da bi naučna zajednica, iz praktičnih razloga, nastavila da teži ka jedinstvenom jeziku

Verovatno najveći problem je onaj koji je uočio Gibson. On smatra da Đenova previše relativizuje istinu, što nije u skladu sa Kvajnovim apsolutističkim shvatanjem istine. (Gibson, 1991: 64–65) Ako prihvatamo mnoštvo jezika i mnoštvo teorija, od kojih je svaka istinita u okviru svog jezika, onda nijedna nije apsolutno istinita.

1d. Dejvidsonovo rešenje

Plauzibilniju odbranu ekumenske pozicije pruža Donald Dejvidson, koji je često dovođen u vezu sa Kvajnom, pre svega zbog holizma koji su obojica zastupali. Dejvidsonov holizam se ogleda u filozofiji jezika, prema kojoj bi uspešna teorija značenja trebalo da obuhvata *sve* što se u jeziku može izgovoriti. Ovakva teorija značenja dovodi do njegove druge značajne teze koja se odnosi na neodređenost interpretacije. Ova teza se razvija uporedo sa Kvajnovim tezama o neodređenosti prevođenja⁶ i subdeterminaciji, sa kojima ima zajedničkih crta.

6 Kvajn ovu tezu uvodi u kontekstu hipotetičke situacije u kojoj prevodimo potpuno nepoznat jezik. Ako neki jezik uopšte ne razumemo, onda iskaz govornika možemo prevesti jedino s obzirom na situaciju u kojoj ga on izgovara. Pošto „tipičan iskaz o fizičkim objektima nema fond implikacija u iskustvu koji bi se mogao nazvati njegovim vlastitim“ (Kvajn, 2007b: 194), onda se jedno isto iskustvo može iskazati na više različitih načina. Samim tim se i jedan strani izraz ili rečenica može prevesti na više različitih načina. Ova neodređenost se javlja kada prevodimo pojedinačne rečenice, nezavisno od celine jezika kome pripadaju. Međutim, kada jeziku pristupimo holistički, tj. prevodimo ga u celosti, onda se odstupanja u prevodu jedne rečenice nadoknađuju u prevodu druge. (Kvajn, 2007b: 195–196)

Za razliku od Kvajna, Dejvidson se nije bavio problemom prevođenja, već razumevanja ljudskog ponašanja. Dve teorije mogu da jednom istom ponašanju podjednako uspešno pripišu različita značenja, zbog toga što naše iskustvo tog ponašanja nije jednoznačno određeno. (Malpas, 2015: internet) Ukoliko primetimo da je neko pocrveneo, možemo smatrati da je to zbog toga što se stidi, ali i da mu je vruće. U tom slučaju ćemo imati jedno ponašanje, ali dve interpretacije, od kojih će mu svaka pripisivati različito značenje. Pošto se oba značenja podjednako slažu sa našim iskustvom njegovog ponašanja, mi nećemo moći da se opredelimo za jedno od njih.

Iako ova neodređenost često prolazi neopaženo, prema Dejvidsonovom mišljenju, ona je sastavni deo svake interpretacije. Razlog za to je holističko shvatanje značenja. Mi posmatramo ljude u nekom kontekstu – u relaciji sa drugim ljudima i stvarima i skloni smo da njihovo ponašanje interpretiramo na racionalan način. Međutim, naše interpretacije se uvek odnose na generalne obrasce ponašanja, a ne na pojedinačne entitete i situacije. (Malpas, 2015: internet) Crvenilo, koje u navedenom primeru opažamo kod subjekta, potpada pod više različitih obrazaca i zbog toga će se javljati neodređenost svaki put kada pokušamo da ga interpretiramo izolovano.

Kvajn čini svoju teoriju značenja objektivnom pozivanjem na naturalizam, jer nauka određuje koji pojmovi i rečenice imaju smisla. (Pearson, 2011: 3) Nasuprot njemu, Dejvidson postiže objektivnost putem intersubjektivnosti. Intersubjektivost se ogleda u zajedničkom načinu na koji članovi određene zajednice vide svet i koriste pojmove. Ova teza je u literaturi poznata kao Dejvidsonov *humanizam* i njome se tvrdi da su od filozofskog značaja oni pojmovi koji se formiraju tokom društvene interakcije, a ne putem naučnog istraživanja. (Pearson, 2011: 5) Pojam istine, baš kao i svi ostali fundamentalni pojmovi, svoje utemeljenje dobija u načinu na koji ga zajednica shvata.

Dejvidson smatra da iskaz može da ima značenje samo ako ga onaj koji ga izgovara smatra istinitim. U suprotnom bi sam čin izgovaranja bio besmislen. (Pearson, 2011: 7) Razmotrimo iskaz „Gravitacija postoji.“ Prema Dejvidsonovoj teoriji, ovaj iskaz ima smisla samo ako govornik veruje da je istinit. Zbog toga će, prema Dejvidsonovom stanovištu, istina prethoditi značenju. Prvo neki stav moramo smatrati istinitim, a tek potom možemo smisljeno izgovoriti iskaz kojim se taj stav izražava. Međutim, šta ćemo sa iskazom „Jednorozci postoje.“? Moguće je zamisliti pojedinca koji zaista veruje u ovaj iskaz. Da li je to dovoljno da mu pripisemo istinitost? Dejvidson će tvrditi da nije, jer ovaj iskaz ne prolazi test intersubjektivnosti, odnosno njime se izriče nešto što po kriterijumima zajednice nije istinito. Da bismo uopšte mogli da razumemo ostale članove zajednice, potrebno je da na isti način koristimo pojmove. (Pearson, 2011: 7) U slučaju sa jednorogom, osoba koja izriče taj iskaz pogrešno koristi neki od pojmova. Možda se njeno shvatanje pojma „postojanje“ razlikuje od našeg ili pod pojmom „jednorog“ podrazumeva neku drugu životinju. Dejvidsonovo shvatanje istine nije ništa manje apsolutističko od Kvajnovog, samo ima različit koren. Obojica će se slagati u pogledu toga da je iskaz „Gravitacija postoji.“ istinit, ali će za Kvajna garant istinitosti biti nauka, a za Dejvidsona verovanje zajednice u taj iskaz. Zbog toga što možemo smisljeno izgovarati samo one iskaze koje smatramo istinitim, u Dejvidsonovom sistemu je jezik nosilac istinitosti.

Što se tiče Kvajnovе dileme, Dejvidson se opredeljuje za ekumenski odgovor i to pravda pozivanjem na jezik. Prema njemu, kao što smo videli, nosilac istine nije teorija, nego jezik. To znači da i T i T' možemo smatrati istinitim ukoliko se obe mogu predstaviti istim jezikom L . Na taj način se mogu očuvati i ekumenska pozicija i apsolutističko shvatanje istine, jer se ovde, za razliku od Đenovinog rešenja, ne radi o dva inkompatibilna jezika, već o jednom zajedničkom, koji je nosilac apsolutne istine. (Gibson, 1991: 65) Jezik L ne pripada ni T , ni T' , ali se obe teorije mogu izraziti putem L .

Prihvatanje ovog rešenja omogućuje Kvajnu da ostane dosledan empirizmu, premda izvor Dejvidsonove motivacije nije empirizam, već njegova humanistička teza, prema kojoj govornik jezika *L* mora da zauzme ekumensku poziciju, jer su obe teorije istinite u odnosu na *L*. (Pearson, 2011: 13)

U „Three Indeterminacies“ iz 1990. godine Kvajn usvaja Dejvidsonovo rešenje i opredeljuje se za ekumenski odgovor:

„Ekonomičnost, koja je predstavljala problem za tandemsku teoriju nužna je samo za konstituisanje teorija, ali ne i jezika. S druge strane, smisleno pripisivanje predikata istinitosti odnosi se na ceo jezik i nije ograničeno na pojedinačne teorijske formulacije. Empirijski ekvivalentne i logički kompatibilne teorije se mogu prihvatiti kao istiniti opisi sveta, čak i ako jedna od njih koristi termine koji su drugoj strani. Nema potrebe da ih spajamo u jedinstvenu (ali) suvišnu teoriju. Naš jezik može da prihvati rečnike obe teorije, a predikat istinitosti se može pripisati obema ukoliko ga zadovoljavaju.“ (Severo, 2008: 160)

1e. Kvajново poslednje rešenje i različite interpretacije

Nakon privremenog prihvatanja Dejvidsonovog rešenja u „Three Indeterminacies“, u knjizi *Pursuit of Truth* iz iste 1990. godine, Kvajn još jednom menja poziciju:

„Fantazija o nerešivo suprotstavljenim sistemima sveta je misaoni eksperiment koji prevazilazi granice u okviru kojih smo, putem upotrebe, usavršili jezik. Nije čudo što se kosmičko pitanje o istinitosti ovakva dva sistema sveta svodi, veoma sentimentalno, na odabir reči. Odatle je sledilo i moje kolebanje.“ (Quine, 1993: 100–101)

Postoje dva načina na koja možemo shvatiti prethodno navedeni pasus. Problem leži u tome što Kvajn nije eksplicirao da li je njegova tadašnja (i poslednja) odluka priklanjanje ekumenskom ili sektaškom odgovoru i otuda različite interpretacije.

1d1. Gibsonova interpretacija

Prema interpretaciji koju je izložio Gibson 1991. godine, ovaj pasus se može protumačiti kao odbacivanje ekumenskog stanovišta. Tome ide u prilog tvrdnja da problem prevazilazi okvire jezičke upotrebe. S obzirom na to da smo videli da je poslednje Dejvidsonovo rešenje u prilog ekumenizmu zasnovano upravo na jeziku, navedena tvrdnja se može shvatiti kao razlog za odbacivanje ovog rešenja. Još jedan razlog u prilog ovakvoj interpretaciji je to što Kvajn tvrdi da ne vidi nikakvu ekonomičnost u prihvatanju ekumenizma, jer i sektaški nastrojeni naučnik može da oscilira između dve teorije. (Quine, 1993: 100) Jedini uslov je da dokle god zastupa jednu od njih, mora da smatra da su termini one druge besmisleni. (Gibson, 1991: 65). Čini se da Kvajn naglašava da, s pragmatične strane, ne postoji nikakva metodološka prednost ekumenizma, kao i to da sektaška pozicija ne mora da bude tako dogmatična kao što na prvi pogled deluje.

Pre nego što nastavim elaboraciju ovog rešenja, biće potrebno da napravim distinkciju između ontološkog i metodološkog naturalizma. U pogledu ontologije, naturalizmom se tvrdi da u stvarnosti postoje isključivo oni entiteti o kojima prirodne nauke govore, te da nema prostora za natprirodne pojave. S druge strane, metodološka pitanja se odnose na način na koji istražujemo stvarnost i u tom pogledu naturalista priznaje autoritet prirodnih nauka. Ukoliko tvrdimo da postoji ono što se prirodnim

naukama tvrdi da postoji, onda zastupamo ontološki naturalizam. Ako se, pak, obavezujemo samo na metodologiju prirodnih nauka i ne tvrdimo da entiteti na koje se pozivamo *zaista* postoje, onda je naša pozicija metodološki naturalizam. (Papineau, 2009: internet).

Gibson smatra da se naturalizam može shvatiti kao jedna globalna (pozadinska) teorija o svetu, koja sva svoja svedočanstva crpi iz empirije. Dalje, naturalizmom kao globalnom teorijom se postavljaju standardi u pogledu toga šta su činjenice i za šta ćemo smatrati da postoji. (Gibson, 1991: 66) Izgleda da se ovde pod terminom „globalne teorije“ podrazumeva nešto slično Kunovoj paradigmi. To znači da se globalna teorija ne odnosi na pojedinačne fenomene koje istražujemo, već da predstavlja način na koji posmatramo svet. (Kuhn, 1976: 136) Globalna teorija će, dakle, pružati opšte shvatanje sveta i odlučivati o kriterijumima prihvatanja pojedinačnih naučnih teorija, kao i načinu prikupljanja i analize podataka.

Naturalizmom kao globalnom teorijom se tvrdi da prirodna nauka određuje šta postoji, a da je ispravna metodologija upravo ona kojom se služe prirodne nauke. Pošto smo, kao što se teozom o subdeterminaciji tvrdi, videli da isti empirijski podaci mogu implicirati i alternativnu teoriju, Gibson uočava da je moguće da će naučnici koji sada zastupaju naturalizam u nekom trenutku promeniti mišljenje i prikloniti se nekoj drugoj globalnoj teoriji. Ukoliko se to dogodi, onda će nova globalna teorija određivati šta je to što *zaista* postoji i to će za nas biti apsolutna istina. Alternativne istine ne postoje zbog toga što u jednom trenutku možemo zastupati samo jednu globalnu teoriju kojom se ne priznaju konkurentska tvrđenja. Pored toga, istina će u skladu sa Kvajnovim zahtevima ostati imanentna u odnosu na nauku, jer će biti određena globalnom teorijom, a ne metafizikom. (Gibson, 1991: 66)

Iz priloženog se može zaključiti da Gibson ne tvrdi da će ono što smatramo apsolutnom istinom *nužno* važiti zauvek, već samo to da u određenom periodu nećemo smatrati istinitim ništa što se ne slaže sa usvojenom globalnom teorijom. On, kao što smo videli, ostavlja mogućnost da naturalizam bude zamenjen drugačijim poimanjem sveta. Ovakva promena bi potencijalno podrazumevala i promenu ontologije i metodologije, jer one zavise od globalne teorije. Kada se deklarise kao naturalista, čini se da Gibson pod time podrazumeva (trenutnu) privrženost metodologiji naturalizma, odnosno da govori iz pozicije metodološkog naturalizma.

Uistinu, možemo biti zavedeni njegovom tvrdnjom da globalna teorija, pored metodologije, određuje i ontologiju i iz toga zaključiti da on usvaja i ontološki naturalizam. Međutim, samim tim što, barem u načelu, dopušta da se naturalistička ontologija zameni nekom drugom, možemo zaključiti da Gibson ipak *ne* zastupa ontološki naturalizam. U prilog njegovoj rezervisanosti u pogledu filozofije ide i tvrdnja da usvajanje sektaške pozicije ne povlači za sobom metafizičku tvrdnju da je bilo koja globalna teorija (uključujući i naturalizam) *stvarno* istinita. (Gibson, 1991: 66). Gibson, dakle, ne govori o tome šta *zaista* (nezavisno od nas) postoji, već tvrdi samo to da *mi* smatramo da postoji ono što je predviđeno globalnom teorijom.

Ostaje da vidimo da li bi ovakvo vezivanje za naturalizam *isključivo* u metodološkom smislu odgovaralo Kvajnovom sistemu. S obzirom na njegov rani period u kojem „još uvek ostaje otvoreno pitanje koju ontologiju bi *zaista* trebalo da usvojimo“ (Kvajn, 2007d: 225–226), Gibsonova teza je prihvatljiva. No, ako je razmatramo s obzirom na Kvajnova kasnija shvatanja, situacija postaje problematičnija. U *Theories and Things* Kvajn eksplicitno naglašava da njegovu ontologiju sačinjavaju *isključivo* fizički objekti i setovi, pri čemu pod fizičkim objektom podrazumeva materiju koja zauzima neki deo prostora i vremena (Quine, 1982: 124). Pojmovi kao što su „fizički objekat“ i „materija“ pripadaju naturalističkom i fizikalističkom okviru. Zbog tvrđenja da entiteti na koje se navedeni pojmovi odnose pripadaju njegovoj ontologiji, tj. da *zaista* postoje, nameće se utisak da Kvajn ne bi dopustio da naturalistička ontologija *ikada* bude zamenjena nekom drugom. To znači da on, za razliku od Gibsona, zastupa i ontološki, a ne samo metodološki naturalizam.

Međutim, usvajanje ontološkog naturalizma predstavlja novu teškoću za Kvajna. Videli smo da je Kvajn inicijalno bio skeptičan u pogledu ekumenskog odgovora zbog toga što je smatrao da bi njegovo usvajanje podrazumevalo prihvatanje prve filozofije, koja bi bila čisto metafizička konstrukcija. No, sada se čini da se i sektaški odgovor suočava sa istim problemom, jer ni ontološki naturalizam nije ništa drugo do metafizičko stanovište kojim se tvrdi nešto o postojanju *samih* stvari, a ne o našem iskustvu stvari. Ako sektaška pozicija sledi iz prihvatanja ontološkog naturalizma, a ontološki naturalizam je metafizička konstrukcija, onda i sektaška pozicija ima metafizičku osnovu.

Prema Gibsonovom rešenju sektaški odgovor ne sledi iz metafizičke, već iz metodološke pretpostavke, ali, kao što smo videli, ovo rešenje nije u skladu sa Kvajnovom ontologijom. Čini se da Kvajnu preostaju dve opcije:

1. prihvatanje Gibsonovog rešenja i sektaškog odgovora, ali uz promenu ontologije ili
2. pokazivanje da ontološki naturalizam nije metafizička teza

Druga opcija se nameće kao gotovo neostvariva zbog same definicije ontološkog naturalizma. Što se tiče prve opcije, nije poznato da je Kvajn kasnije promenio svoje ontološke stavove, te ostaje upitno kako bi ta izmenjena ontologija izgledala.

1d2. Severova interpretacija

Noviju interpretaciju Kvajnovog stava u *Pursuit of Truth* izlaže Rogerio Pasos Severo u „*Plausible insofar as it is intelligible*“: *Quine on Underdetermination* iz 2008. godine. Prema njegovom stanovištu, Kvajn ne nagiñje ka sektaškoj poziciji, već tvrđenje da subdeterminacija prevazilazi jezičku upotrebu znači *samo* to da je stvar jezika da li ćemo jednu ili obe teorije smatrati istinitim. U zavisnosti od toga kako shvatamo jezik, variraće i naše shvatanje istine i u skladu sa tim ćemo odlučiti da li istinitost možemo pripisati samo jednoj ili obema teorijama. On uočava da na taj način filozofski problem subdeterminacije postaje isključivo jezička dilema. (Severo, 2008: 161–162) Zbog toga Severo naglašava da Kvajnova teza o subdeterminaciji nije fundamentalna u okviru njegovog sistema (Severo, 2008: 161), ali isto tako uočava i to da je Kvajn uvodi sa svrhom – zbog njenog praktičnog značaja, odnosno da bi izbegao dogmatično pripisivanje istinitosti ma kojoj teoriji. (Severo, 2008: 155)

Međutim, može se uočiti da prihvatanje Severovog rešenja vodi u neke neprihvatljive posledice. Najpre, možemo tvrditi da se ne radi o rešenju problema, nego o drastičnom umanjenju njegovog značaja. Iz niza do sad prikazanih rasprava, vidi se da problem nije beznačajan, s obzirom na to da je njegova okosnica shvatanje istine u okviru naučne (i filozofske) zajednice i da u velikoj meri utiče na pristup teorijama. Ako dopustimo da problem bude isključivo jezičke prirode (tj. da naučnici biraju da li će reći da je istinita jedna teorija ili obe), teško je videti od kakvog pragmatičkog značaja bi on bio za naučnika, osim toga što bi on imao na umu da možda postoje alternativne teorije. Pojedini naučnici bi zastupali sektašku poziciju, drugi ekumensku i, pošto ne bi mogli da uspostave konsenzus, teza o subdeterminaciji ne bi imala uticaja na naučnu praksu.

Druga posledica je to što jezik nauke postaje glomazniji i konfuzniji nego ikada, a pojam istine znatno oslabljen. Kvajn je u više navrata izrazio rezignaciju u pogledu ekumenskog stanovišta zbog toga što je smatrao da ono podrazumeva prihvatanje preobimnog i nejasnog jezika koji bi obuhvatao termine iz obe teorije. Severo, iako svestan Kvajnovog izbegavanja glomaznih jezika (Severo, 2008:

160), uprkos tome nudi rešenje prema kojem ne samo da jezik nauke *opet* mora da obuhvata termine iz različitih teorija, već sada mora da uključi i vrlo fleksibilan pojam istine, koji će varirati od naučnika do naučnika. Svakako najveći problem je taj što Severovo shvatanje istine nije ništa manje *relativističko* od Đenovinog, koje je, kao što je Gibson uvideo, u sukobu sa Kvajnovim tvrđenjem da je istina *apsolutna*.

Na kraju, teško je uvideti na koji način je ovo rešenje uspešnije od Dejvidsonovog, osim što naizgled više odgovara Kvajnovom poslednjem spisu na tu temu. Ukoliko se Dejvidsonovo rešenje nije pokazalo kao zadovoljavajuće zbog oslanjanja na jezik (jer problem prevazilazi jezičku upotrebu), čini se da bi Kvajn bio još manje zadovoljan svođenjem čitavog problema na jezik. Kvajn, nažalost, nije naveo razloge zbog kojih se odrekao Dejvidsonovog rešenja, osim toga da ne vidi njegovu naročitu prednost u odnosu na sektaški odgovor. (Quine, 1993: 100)

2. Zaključak

Videli smo da se Kvajn dugo kolebao između sektaškog i ekumenskog odgovora. U početku je zastupao oba, da bi se nakon što je Gibson ukazao na protivrečnost opredelio za sektaški. Nakon toga se, pod uticajem Dejvidsonovog rešenja, priklonio ekumenizmu da bi ga se, iste godine, ipak odrekao. Nažalost, njegovi stavovi u *Pursuit of Truth* nisu dovoljno jasno elaborirani, što ostavlja prostor za različita tumačenja. Jedno je izvesno, a to je da bi prihvatanje bilo kog od ova dva odgovora podrazumevalo izvesne izmene u Kvajnovom sistemu.

Ako prihvatimo Severovo rešenje, onda pitanja o istinitosti naučnih teorija lišavamo smisla, s obzirom na to da opredeljenje za sektaški ili ekumenski odgovor postaje odraz ličnih preferencija. Dalje, to znači da je proizvoljan i izbor između naturalizma (u bilo kojoj formi) i empirizma, što upućuje na suštinsku irelevantnost tog izbora. Osim toga što je ovo vrlo antiklimaktično rešenje problema, ono takođe previše relativizuje istinu, zbog čega se čini kao najmanje prihvatljivo.

Sektaški odgovor se, kao što smo videli, pravda pozivanjem na (metodološki ili ontološki) naturalizam. Ukoliko prihvatimo Gibsonovo rešenje, onda moramo zastupati i metodološki naturalizam, koji će biti u protivrečnosti sa Kvajnovom ontologijom. Ako se, pak, opredelimo za ontološki naturalizam, moraćemo da se odrekemo pretenzije da Kvajnov sistem bude lišen metafizike. Bilo koji od ova dva slučaja će ujedno predstavljati problem i za Kvajnov empirizam, jer će se od teorija zahtevati više nego što empiristički kriterijumi nalažu.

Ekumenizam se pravda pozivanjem na empirizam. Jedan od problema je bio taj što se činilo da nas ekumenski odgovor obavezuje da prihvatimo metafizičku teoriju u odnosu na koju bi istina bila imanentna, pošto naučne teorije više ne bi imale poslednju reč u pogledu toga šta je istina. Međutim, prihvatanjem Dejvidsonovog rešenja se ova teškoća otklanja zbog toga što nosilac istinitosti u tom slučaju nije metafizička teorija, već jezik. Ipak, ovo rešenje predstavlja problem za Kvajnov naturalizam, jer nauka prestaje da bude privilegovani nosilac istinitosti. S jedne strane, možemo reći da to i nije prevelika cena, jer jedan od razloga zbog kojih se Kvajn vezuje za naturalizam je očuvanje apsolutističkog shvatanja istine, koje se postiže i Dejvidsonovim rešenjem. S druge strane, valja uočiti da nas i Dejvidsonovo rešenje, baš kao i Gibsonovo, obavezuje na promenu ontologije, jer odgovore na ontološka pitanja sada tražimo u jeziku, a ne u nauci. Ipak, za razliku od Gibsonovog, Dejvidsonovo rešenje ne predstavlja problem za empirizam. To ga čini prihvatljivijim od ostalih, jer uključuje najmanje drastične izmene unutar Kvajnovog sistema.

Literatura:

- Bonk, T. (2008), *Underdetermination: An Essay on Evidence and the Limits of Natural Knowledge*, Dordrecht: Springer
- Chakravartty, A. (2014) „Scientific Realism“, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (prir.), (internet) dostupno na: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/scientific-realism/> (pristupljeno 7.9.2015.)
- Duhem, P. (1976), „Physical Theory and Experiment“, u S.G. Harding (prir.), *Can Theories Be Refuted?: Essays on the Duhem–Quine Thesis*, Dordrecht: D. Reidel Publishing Company: 1–40
- Genova, A.C. (1988), „Quine’s Dilemma on Underdetermination“, *Dialectica* 42: 283–293
- Gibson, R.F. (1988), *Enlightened Empiricism: An Examination of W.V. Quine’s Theory of Knowledge*, Tampa: The University of South Florida Press
- Gibson, R.F. (1991), „More on Quine’s Dilemma on Underdetermination“, *Dialectica* 45: 59–66
- Gibson, R.F. (1986), „Quine’s Dilemma“, *Synthese* 69: 27–39
- Kuhn, T. (1976), „Scientific Revolutions as Changes of World View“, u S.G. Harding (prir.), *Can Theories Be Refuted?: Essays on the Duhem–Quine Thesis*, Dordrecht: D. Reidel Publishing Company: 133–154
- Kvajn, V.V.O. (2007a), „Dve dogme empirizma“, *Ontološka relativnost i drugi filozofski ogledi*, Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića: 137–164
- Kvajn, V.V.O. (2007b), „Naturalistička epistemologija“, *Ontološka relativnost i drugi filozofski ogledi*, Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića: 185–206
- Kvajn, V.V.O. (2007c), „O empirijski ekvivalentnim sistemima sveta“, *Ontološka relativnost i drugi filozofski ogledi*, Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića: 165–184
- Kvajn, V.V.O. (2007d), „O onome čega ima“, *Ontološka relativnost i drugi filozofski ogledi*, Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića: 207–226
- Malpas, J. (2015) „Donald Davidson“, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (prir.), (internet) dostupno na: <http://plato.stanford.edu/archives/fall2015/entries/davidson/> (pristupljeno 23.6.2015.)
- Okasha, S. (2004), *Filozofija nauke*, Sarajevo: TKD Šahinpašić
- Papineau, D. (2009) „Naturalism“, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (prir.), (internet) dostupno na: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2009/entries/naturalism> (pristupljeno 16.8.2015.)
- Pearson, J. (2011) „Distinguishing W.V. Quine and Donald Davidson“, *Journal for the History of Analytical Philosophy* 1: 2–22
- Quine, W. V. (1993), *Pursuit of Truth*, London: Harvard University Press
- Quine, W.V. (1982), *Theories and Things*, Harvard: Harvard University Press
- Severo, R.P. (2008), „Plausible insofar as it is intelligible: Quine on underdetermination“, *Synthese* 161: 141–165
- Stanford, K. (2013), „Underdetermination of Scientific Theory“, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (prir.), (internet) dostupno na: <http://plato.stanford.edu/archives/win2013/entries/scientific-underdetermination/> (pristupljeno 17.6.2015.)
- Stoljar, D. (2015), „Physicalism“, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (prir.), (internet) dostupno na: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2015/entries/physicalism/> (pristupljeno 7.9.2015.)
- Zorić, A. (2014.), „O razlici između Dijemove i Kvajнове holističke teze“, *Filozofija i Društvo*, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju: 193–207

Quine's Dilemma between Ecumenical and Sectarian response
(Summary)

The aim of this paper is to investigate Quine's dilemma whether, in case of underdetermination, *both* theories should be considered as true (ecumenical view), or just *one* of them (sectarian view). This dilemma holds significance because the acceptance of ecumenical view represents problem for Quine's naturalism, while the acceptance of sectarian view contradicts his empiristic preferences. For a long time Quine had vacillated between those views and it is not clear what his final conclusion was. I will review Gibson's, Davidson's, Genova's and Severo's solutions and I will argue that Davidson's is the most successful, since it requires fewer changes in Quine's system.

Keywords: underdetermination, ecumenical view, sectarian view, naturalism, empiricism